VALORIZACIJA PEĆINA U TURISTIČKOJ PONUDI BOSNE I HERCEGOVINE

CAVES IN TOURIST OFFER OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Josip SVOBODA, Turistički savez BiH, Sarajevo

Bosna i Hercegovina je u 1979. godini ostvarila ukupno 3,375.476 noćenja, što u okviru jugoslovenskog turističkog prometa pretstavlja učešće od svega četiri odsto. Dužina boravka inostranog turiste u našoj Republici BiH se kreće u prosjeku oko 36 sati.

Uzimajući u obzir ove podatke i turističke potencijale kojima raspolaže, Bosna i Hercegovina je s pravom nezadovoljna svojim više nego skromnim učešćem u ukupnom turističkom prometu Jugoslavije. Nezadovoljstvo je tim opravdanije ako se zna da su u ovoj deceniji vršena ovdje znatna materijalna ulaganja za izgradnju objekata, koji su ključnog značaja za razvoj turizma i koji ga uslovljavaju. Ovo se prije svega odnosi na izgradnju putne mreže (danas Bosna i Hercegovina raspolaže sa oko 5.000 km modernih asfaltiranih puteva), smještajnih kapaciteta (oko 32.000 ležaja u hotelskom i motelskom smještaju) i druge turističke infrastrukture, kao što je voda, struja i slično.

Pored toga, turistička ponuda ove Republike i sadržajno je obogaćena značajnim ulaganjima u izgradnju i

In 1979. the total number of nights spent in Bosnia and Herzegovina was 3.375,476, which represents only 4 percent of the total Yugoslav tourist turnover. In terms of the length of stay of a foreing tourist in our Republic, it means that on average it ranges at about 36 hours.

Having in mind these data and tourist potentials of which they dispose, Bosnia and Herzegovina are rightly unsatisfied with their more than modest participation in the tourist turnover in Yugoslavia. Even more so, since in the last decade considerable investments have been done in Bosnia and Herzegovina for the construction of structures that are important for development of tourism. In the first place it is construction of road network (Bosnia and Herzegovina have 5,000 km of modern asphalt roads), accommodation capacities (about 32,000 beds in hotels and motels) and other tourist infrastructures such as water supply, electricity etc.

The tourist offer of this Republic has been enriched in its content as well: considerable investments have

uređenje banjskih mjesta i prirodnih lječilišta. Uz to su pored Jahorine otvoreni i drugi zimsko-sportski centri kao što su Vlašić, Kupres, Balkana i Skender Vakuf. U ponudu su nadalje ušli i novi turistički itinereri s atraktivnim programima kao što je: splavarenje, samostanska tura, vinska tura, tura stazama revolucije, i slični programi a da ne govorimo o već ustaljenim i poznatim turističkim sadržajima: lovu, ribolovu, jahanju, riječnoj i jezerskoj nautici.

Pa ipak, kao što vidimo, turistički promet mjeren brojem noćenja u Bosni i Hercegovini je prilično malen i neadekvatan njenim potencijalnim mogućnostima. To je vjerovatno i stoga što je Bosna i Hercegovina položena na tranzitnom putu prema Jadranu, koji će i u budućnosti biti glavni motiv dolaska inostranih turista u Jugoslaviju. Ukoliko bi se, međutim, samo za nekoliko sati više ovaj veliki tranzit zadržao u Bosni i Hercegovini, ova bi Republika realno mogla da računa i sa deset miliona noćenja umjesto tri i nešto, koliko ih je imala 1978. godine, tim više što već sada ovuda prođe više od 10 miliona turista. A Bosna i Hercegovina, rekli smo, obiluje, kao gotovo ni jedna druga Republika, izvanrednim prirodnim ljepotama: šumama, planinama, rijekama i jezerima, što uz druge već spomenute sadržaje predstavlja znatne turističke potencijale.

Jedan od takvih potencijalnih prirodnih sadržaja koji može da se uspješno iskoristi kroz turističku ponudu, jesu pećine. One predstavljaju prirodnu rijetkost i izvanredan dar prirode kojim upravo obiluje Bosna i Hercegovina. I pored toga, međutim, što u Bosni i Hercegovini postoji veliki broj ovih pećina, nastalih najvjerovatnije djelovanjem nekadašnjeg Panonskog mora i brojnih riječnih tokova, mali dio njih

been done for construction, reconstruction and investigation of spas and natural sanatoriums; besides Jahorina there are other winter sports centres such as Vlašić, Kupres, Balkana, Skender Vakuf; the offer comprises new tourist itineraries and attractive programmes: rafting, monastery tour, tour of places famous for wine, on paths of the revolution, etc, without mentioning in detail the contents already known such as hunting, angling, horse riding, river and lake sailing ...

Nevertheless, the tourist turnover expressed by number of nights spent in Bosnia and Herzegovina is rather small and inadequate to possibilities. That is probably due to the fact that Bosnia and Herzegovina are on a transit road towards the Adriatic Sea, which will continue to be the main destination of foreign tourists coming to Yugoslavia. Howerer, if such a huge transit were prolonged for only a couple of hours in Bosnia and Herzegovina, this Republic could count on ten million of overnight stays instead of three million and something in the last year, particularly since the number of tourists now passing through Bosnia and Herzegovina is more than ten million. And Bosnia and Herzegovina, as has already been said, abound in exceptional natural resources as almost no ther republic: woods, mountains, rivers, lakes ... which together with other contents already mentioned represent outstanding potentials for tourism.

One of such potential natural contents of this Republic that can be successfully evaluated through a tourist offer of both Bosnia and Herzegovina and Yugoslavia are caves which represent unique and exceptional sculptural ability of nature. Bosnia and Herzegovina abound in this natural richness as well as in all others. But,

je ispitan i pristupačan široj publici. Do sada se najdalje otišlo kod pećine Vjetrenice. (Zavala), Ledenice (Bosansko Grahovo) i Bijambara (Nišići kod Olova). Sve tri spadaju do sada među najbolje ispitane pećine, iako još uvijek ne u potpunosti, ali kada se govori o njihovoj eksploataciji i valorizaciji, onda u obzir trenutno mogu da dođu samo Vjetrenica i Ledenica.

Puštanje u eksploataciju, naravno turističku, ovih dviju pećina značilo bi prije svega puno za sam kraj gdje se pećine nalaze, a ništa manje i za cjelokupan turistički promet Republike.

Prosječno zadržavanje inostranog turiste u Bosni i Hercegovini je oko 36 sati, što je već i u uvodu naglašeno. Da bi obišao pećinu kao što je Vjetrenica i Ledenica turistu su potrebna dva sata. Nakon obilaska pećine zadržavanje se još povećava konzumiranjem nekog pića ili jela u ugostiteljskom objektu, koji je ovdje nužna pretpostavka, u kupovini suvenira, pa i njegovoj zainteresovanosti da posjeti još neki kulturno-istorijski objekat u blizini, budući da se već zaustavio. U ovakvim okolnostima ne bi bio rijedak slučaj da se turista zadrži i da prenoći. Sa 36 sati taj boravak bi se tako povećao na 48 sati, a sadašnji broj noćenja od 3,3 miliona na 4,0 do 4,5 miliona.

Sa povećanjem broja posjeta i noćenja inostranih turista povećao bi se devizni priliv ovoj Republici.

Postavlja se, međutim, i pitanje koliko je realna valorizacija ovih dviju pećina i uopšte pećina u Bosni i Hercegovini.

Evidentirano je da svake godine, od ovih nekoliko zadnjih, u Mostar organizovano iz Dubrovnika na izlet dođe oko 200.000 inostranih turista. A ne dolaze samo organizovano iz Dubrovnika. Isto tako nije zanemarujući broj individualnih motorizovanih turista, koji takođe sa Jadrana dođu na izlet

although there is a great number of caves in Bosnia and Herzegovina formed most probably by the activity of the former Panonian Sea and numerous watercourses, only a small number of them has been investigated and made accessible to the world at large. The caves that have been best investigated up to now, although not completely, are Vjetrenica (Zavala), Ledenica (Bosansko Grahovo) and Bijambara (Nišići near Olovo). But when talking about their exploitation and evaluation, only Vjetrenica and Ledenica can be taken into account.

Tourist exploitation of these two caves would be very important for the area in which they are, but also for **the whole tourism** of the Republic. How?

It has been already mentioned that the average stay of a foreign tourist in Bosnia and Herzegovina is about 36 hours. A visit to a cave such as Vjetrenica and Ledenica would require two hours. After visiting the cave, the tourists could prolong their stay by having a drink or a meal in a restaurant which is indispensable here, buying souvenir, or they might get interested in visiting some other cultural or historical monuments in the neighbourhood since they have already stopped there. Under such circumstances they might stay overnight. From 36 hours the stay of a foreign tourist would prolong to 48 hours, and the present number of 3.3 milion overnight stays could increase to 4.5 million.

The increase of number of stays and visits of foreign tourists means the increase of foreign currency income in this Republic.

The question is, however, whether the evaluation of these two caves, as well as other caves in Bosnia and Herzegovina, is realistic.

According to data for the last couple of years, each year about 200,000 fo-

u Mostar i Trebinje. Budući da Trebinje i Zavala sa Vjetrenicom čini prirodno zaleđe Dubrovnika, i to u njegovoj neposrednoj blizini, realno je očekivati posjetu Vjetrenici sa ovog područja od oko 300.000 posjetilaca godišnje. Tim više što je put od Trebinja do Zavale, u čijoj se blizini nalazi pećina, asfaltiran. Do jula 1980. godine predviđeno je da se završi i asfaltiranje dionice puta od Zavale do Ljubinja, a regionalne zajednice za puteve Hrvatske i Bosne i Hercegovine sporazumjele su se da asfaltiraju u skoroj budućnosti i put u dužini od 12 km od Slanog do Zavale. Asfaltiranjem puta Zavala — Ljubinje — Stolac dobiva se izvanredna mogućnost za organizovanje kružnih izleta iz Dubrovnika za Mostar preko Trebinja u polasku ili u povratku. Isto tako može se ići jadranskom magistralom kroz Neum i Čapljinu, a vratiti se kroz Stolac, Zavalu i Trebinje, sa usputnom posjetom Vjetrenici.

Ovakav jedan kružni jednodnevni ili pak dvodnevni izlet do Mostara može biti obogaćen i posjetom poznatoj vinariji u Stocu, koja se nalazi u programu vinske ture (Mostar — Ljubuški — Čitluk — Stolac), obilaskom čuvene nekropole stećaka u Radimlji ili pak posjetom kulturno-istorijskih spomenika u samom Stocu ili nalazištu naselja starog ilirskog plemena Daorsa kod Stoca.

Uz dobru informativno-propagandnu službu, ponuda bi se mogla proširiti i na domaće turiste, tako da bi realan broj posjetilaca mogao biti i 500.000, koliko ih sada godišnje prođe kroz Postojnu u Sloveniji.

Slične su mogućnosti i pećine Ledenice kod Bosanskog Grahova. Poznato je da Drvar, koji je od Bosanskog Grahova udaljen svega 18 kilometara, godišnje organizovano posjeti oko 200.000 učenika. U program posjete Titovoj pećini u Drvaru može se lako unijeti i

reign tourists make group excursions from Dubrovnik to Mostar. But groups do not come only from Dubrovnik. A number of individual motorized tourists coming for the excursion from the Adriatic Sea to Mostar or Trebinje is not to be neglected either. Since Trebinje, i. e. Zavala with Vjetrenica is hinterland of Dubrovnik and very close to it, it is quite realistic to expect that 300,000 people from that area visit Vietrenica annually, particularly since the road from Trebinje to Zavala, in the vicinity of which the cave is, is asphalted. The section of the road from Zavala to Ljubinje should be asphalted by july 1980, and regional communities for road construction in Croatia and Bosnia and Herzegovina have made agreements on asphalting in near future the road from Slano to Zavala in the length of 12 km. Making the asphalt road Zavala — Ljubinje — Stolac it is possible to organize circle tours from Dubrovnik for Mostar via Trebinje either on the way to the coast or from it. There is another possibility of going along the Adriatic High-Way through Neum and Capljina and return through Stolac, Zavala and Trebinje, paying on the way a visit to Vjetrenica.

Such a one-day or two days' excursion to Mostar can also include a visit to a well-known cellar at Stolac, which is in the programme of a tour of famous wine cellars (Mostar — Ljubuški — Citluk — Stolac), a visit to the famous necropolis Radimlja with medieval tombstones, or a visit to cultural and historical monuments at Stolac or to archeological find of the settlement of the old Illyrian tribe of Daorsa near Stolac.

With good informative and advertizing service, the offer could be extended to our tourists as well, the realistic number of visitors being 500,000. and that is the number of visitors that

posjeta Ledenici. Osim toga područje Šibenika, kome je Bosansko Grahovo neka vrsta prirodnog zaleđa, veoma je zainteresovano za ovu pećinu, tako da bi ona mogla biti posjećena gotovo isto tako brojno kao i Vjetrenica, tim više što se Bosansko Grahovo nalazi na putnom pravcu, koji predstavlja najkraću vezu sa srednjim Jadranom za turiste koji dolaze sa Zapada.

Otvaranjem pećine Vjetrenice i Ledenice širokoj turističkoj publici, poseban razvoj doživjelo bi ugostiteljstvo koje će najvjerovatnije i biti nosilac uređenja i održavanja ovih pećina kao i proizvodnje suvenira i kućne radinosti.

Od posebne je važnosti da se ovdje spomene devizna stimulacija, koja se daje na ulaznice za inostrane goste, a koja u Postojni iznosi 17% kao i na vanredne prihode od prodaje suvenira i naplaćivanja parkiranja na uređenim parkiralištima. Primjera radi, prošle godine je u Postojni ostvaren čisti dohodak od 5.000,00 dinara. Treba, međutim, takođe naglasiti da je preduzeće »Jama« oslobođeno svih društvenih dažbina.

Uz još neka neophodna tehnička doterivanja (hodne staze i osvjetljenje) Vjetrenica i Ledenica mogle bi spremno da dočekaju narednu turističku sezonu i da se uključe u turističku ponudu Bosne i Hercegovine, pokazujući svojim posjetiocima neprocjenjivo bogatstvo pećinskog nakita. Za to postoje svi preduslovi. Tim više što naša najstarija jugoslovenska pećina, najstarija u smislu dužine turističke eksploatacije. Postojna, izražava spremnost na saradnju sa drugim pećinama tj. organizacijama koje ih vode. Ovu spremnost bi trebalo u svakom slučaju prihvatiti i iskoristiti, jer bi udruženi daleko bolje i brže mogli iznalaziti rješenja za još bolje poslovanje. To se osobito odnosi na očuvanje pećinskog

anually come to the Postojna Cave in Slovenia.

Ledenica Cave near Bosansko Grahovo has similar possiblities. It is a well-known fact that 200,000 school children pay organized visits to Drvar every year and it is only 18 km away from Bosansko Grahovo. A visit to the Ledenica Cave can easily be included in the programme of the visit to Tito's Cave at Drvar. Besides, the region of Sibenik, to which Bosansko Grahovo is hinterland, is very interested in this cave; that means that it could be visited as well as Vjetrenica, particularly since Bosansko Grahovo is on the way which is the shortest connection with the middle Adriatic Coast for tourists coming from the West.

Offering the caves of Vjetrenica and Ledenica to disposal of a large number of tourists would especially contribute to the development of catering which would probably, together with souvenir production and handicrafts, be in charge of arranging and maintaining of these caves.

It is particularly important to mention here a foreign currency bonus which is given for tickets for foreign tourists, and which in Postojna cave is 17 percent, as well as extra income from the sale of souvenirs and parking fees collected from arranged parking places. For example, last year the »Jama« organization at Postojna which is in charge of the parking place had 5.000,000 Dinars surplus of the net income. It should be mentioned here, however, that this organization is exempted from all the social taxes.

With some additional necessary technical improvements (walking paths and lighting) Vjetrenica and Ledenica could be ready for the next tourist season and be included in the tourist offer of Bosnia and Herzegovina, revealing to all the tourists of the world the invaluable richness of cave orna-

blaga, koje je ne tako rijetko izloženo oštećenjima.

U perspektivi bi se moglo računati na neko poslovno udruženje čiji bi cilj bilo iznalaženje što rentabilnijeg načina rada.

ments. And there are all the necessary conditions for that, particularly since the people in charge of the oldest Yugoslav cave in terms of its tourist exploitation life, the Postojna Cave, are ready to cooperate with business organizations in charge of other caves. Such a cooperation should be accepted and developed, because it could help in finding better and faster solutions for more successful work. Thus associated they could better agree on taking care of cave ornaments which are very often exposed to heavy damages by visitors.

In future, a business association might be established with the objective to improve business, enlarge activities and exchange experiences.